

Alternative sannheter

Antropologiske betraktninger om meningsdannelsens foranderlighet i livets forskjellige faser.

Alternative Truths

Anthropological Views on the Changing of Meaning Making in Life's Different Phases.

Harald Beyer Broch

Professor emeritus, Sosialantropologisk institutt, Universitetet i Oslo

h.b.broch@sai.uio.no

Professor 20% stilling ved Institutt for pedagogikk og livslang læring, NTNU. Tilknyttet prosjektet: «Valuing the past, sustaining the future: Education, and identity across three generations in coastal communities». Magistergrad (1974) og Dr.Philos (1990) ved Universitetet i Bergen. Feltarbeid: Hare-indianere i Canada, Bonerate, Yamdena og Timpaus i Indonesia, hvalfangst, fiske og barneidrett i Norge. Hovedinteresse er psykologisk orientert antropologi og spørsmål knyttet til kultur, natur og lokalsamfunn.

SAMMENDRAG

Artikkelen retter søkelys mot hvordan mennesker med forskjellig alder opplever virkeligheten som omgir dem gjennom narrativene de selv og andre forteller. Det er først og fremst hverdagens narrativer hvor alle er kreative bidragsytere, og ikke historiene, mytene, eventyr og andre overleverte fortellinger som er i fokus. Gjennom narrativ analyse demonstreres hvordan virkeligheten ofte er en omstridt størrelse. I all kommunikasjon benytter vi oss av kategorier, stereotyper og generalisering av oss selv og andre. Det argumenteres for at innholdet av slike kategorier er fylt med kulturelt materiale som begrunnes med narrativene vi benytter for å godta de samme kategoriene. Det empiriske hovedfokus er rettet mot de aller minste barna, barn i småskolealder og ungdom. Narrativene vi forteller og tror på er blodig alvor, de er både atferdsregulerende og bestemmende. Vi trenger mer forskning om hvordan narrativer konstrueres og påvirker oss alle, små og store.

Nøkkelord

Narrativer, Narrativ analyse, Kategorier og kategorisering, Kulturelle stereotypier

ABSTRACT

By applying narrative theory as proposed by Jerome Bruner (1990), Christian Smith (2003) and Steph Lawler (2008) among others, the focus is directed at meaning making among babies, young children and youth as well as during their interaction with older individuals. The theory claims that what is real and

how our surroundings are constituted are all based on the narratives we tell ourselves and each other. This leads to different constructions of what is taken to be reality. The use of categories and cultural stereotypes is crucial to human communication. It is argued that even the categories we use and take for granted are based on the narratives we tell to support them. Thus, the narratives young and older believe and tell each other are to be taken seriously. Stories both influence our thoughts and regulate our behavior.

Keywords

Narratives, Narrative Analysis, Categories and Categorizations, Cultural Stereotypes

Vi lever i en verden fylt av paradokser hvor tvil og ambivalens er kulturelle kjennetegn som forfølger kanskje de fleste av oss gjennom mye av livet. Barn flest drømmer og fantaserer om fremtiden, mange av dem lengter etter å ta del i voksenlivet som virker så forlokkende. De voksne kan gjøre alt de vil! Ikke minst slipper de å være barn. Ungdom og tenåringer er relativt nye kulturelle konstruksjoner. Kategoriene skal fange inn unge mennesker som hverken er barn eller voksne. En konstruksjon som tenåring som først og fremst er språklig gir oss problemer i forbindelse med stemmerett, førerkort, omsorgsrettigheter, krigsinn-sats, og mye, mye mer. Tenåringsbegrepet er basert på numerisk alder, ikke psykisk utvikling eller fysisk modning på individnivå. Kategoriene barn og tenåring/ungdom skjuler det mange fornemmer. Kategoriene skaper fiktive skillelinjer der de ikke finnes, de dekker over menneskenes flytende drift fra fødsel til død (se Hinton, 2016). Ungdommene, der de får leve et forventet ungdomsliv, preges nødvendigvis av lokalt forankrede og tidsriktige ideer om ungdoms behov og naturlige atferd. Ungdommer er hverken barn eller voksne, kanskje er de begge deler? Er kategoriene nyttige i en moderne verden til noe annet enn å ordne grupper av individer som om de har flere likhetstrekk enn det vi vet er tilfellet?

Når barn og ungdommers atferd naturlig gjøres etter generelle standarder og medfølgende forventninger glemmes det fort at det er kulturelle ideer vi naturaliserer. Ideene om unge menneskers vesen og aldersrelatert atferd gir grunnlag for moralske vurderinger etter en målestokk (stort sett basert på euro-amerikanske politiske virkelighetsoppfatninger), som vi mener bør ha gyldighet over det meste av verden. Her det viktig å huske at vi lever i forskjellige verdener, som er konstruert på ulike måter. Målene for fremtidssamfunn varierer innenfor folkegrupper og mellom dem, alt etter de narrative som gis forrang. Eksempelvis problematiserte Margaret Mead forestillingen om et «allment naturlig, uunn-gåelig og nødvendig» ungdomsopprør mot foreldre og andre autoritetsrepresentanter i sitt arbeid på Samoa. Hun kritiserte etnosentrisk forveksling når det naturlige egentlig var kul-turlig. Da Mead fant at det ikke var noe ungdomsopprør i Samoa ble konklusjonen klar. Opprøret slik det utspilte seg i USA var hverken naturgitt eller en universelt normal fase i unge menneskers psykososiale utvikling (Mead, 1978). Allikevel er det fortsatt slik at inter-naliserte kulturelle verdier, inkludert mange velbrukte kategorier, sjelden problematiseres og diskuteres. De tas for gitt. Selv når det kan være spørsmål om noen begrepsdefinisjoners validitet, det vil si forsøk på kulturell forandring, møter slike fremstøt som oftest sterk mot-stand (Nabuzoka & Empson, 2010).

Voksne tenker gjerne på hvordan oppvekstforhold kan forme og forklare både nåtid og fremtidens muligheter og umuligheter. Fremtiden kan være mulighetenes arena for den som er frisk og privilegert så lenge en ikke er fanget av alderdommens nostalgi. Nåtid og

fremtid relateres alltid til det som var, samt drømmer og håp eller frykt for det som måtte komme.

Og så har det skjedd igjen. Postmoderne tenking og moderne samfunnsteori er slukt med god appetitt av intellektuelle borgere, journalister og politikere. Vi forstår virkeligheten(e) vi lever gjennom narrative vi forteller om dem. Presidentkandidaten Trump gjorde et stort poeng av falske nyheter som et språklig alternativ til propaganda. Propaganda defineres ofte som tolkninger av virkeligheten som fremhever og støtter et bestemt synspunkt og er antagonistisk til alternative syn. «Er propaganda løgn?», spør Elisabet Svare på kronikkplass i Oppland Arbeiderblad. Når tanker og følelser manipuleres retorisk med et mål om å forme publikums virkelighetsbilde eller narrativ, et ord som språklig sett kan minne om verbet å narre, men stammer fra det latinske *narrare*; å fortelle (Svare, 2017). Problemet har også nådd en norsk virkelighet. Statsminister Solberg (2017) har oppfattet at det er falske nyheter i omløp og at virkeligheten formes av historiene vi forteller. Noen hevder at økende barnefattigdom er et resultat av regjeringens politikk, men det er feil forklarer Erna. Fattigdommen er et resultat av globalisering og statsministeren tilføyer at venstresida snakker ned Norge og forteller en historie som ikke er sann. Vi er kommet dit at bevisstheten om alternative virkeligheter, både personlige oppfatninger og gruppeforestillinger, er svelget som politiske, sosiale og kulturelle konstruksjoner.

MENINGSKREATIVITET

I denne artikkelen, som bygger på en muntlig presentasjon under Norsk antropologisk forenings årsmøte i Lillehammer 2017, avgrenses hovedfokus til uttrykt meningskreativitet blant barn og andre unge. Dette er fordi temaet er stort nok uten å utdype hvordan voksenalvets faser kan påvirke skifter i virkelighetsbilder for eksempel på grunnlag av psykososiale fokus (Erikson, 1982). Ettersom heller ikke unge mennesker hverken lever i sosiale eller kulturelle vakuumer, vil teksten som følger ofte fremheve kommunikasjons-samspill på tvers av aldersgrenser. Det er ofte i slike, gjerne usymmetriske tankekonfrontasjoner, vi ser hvordan virkeligheter kan være omstridt. Å ha lov til å definere verden, ha rett, er gjerne knyttet til sosiale posisjoner. Også av plasshensyn er artikkelen bygget rundt europeiske kulturtyringer.

Jeg er opptatt av flere spørsmål som forfølges i litt varierende grad. I hvilken grad er det mulig å belyse hvordan kreativ fantasi, drømmer og håp inngår i utformingen av barns og andre unge menneskers alternative virkeligheter. Er disse virkelighetsoppfatningene alternative fordi de bryter med signifikante eldre menneskers forestillinger? Hvis vi opplever verden gjennom historiene vi og andre forteller, betyr det at barn har flere eller færre meningssøkende nyanser og utfordringer enn godt voksne kvinner og menn mellom 30 – 60 år? Hemmer eller fremmer en relativt liten erfaringsmengde innsikt i det som er her og nå? Hva bygger fantasier og kreativ produksjon av fremtidsbilder eller mulige fremtids-scenarier på? Hvor viktig er alderskumulative erfaringer i forståelsen av ens egen posisjon i ulike grupper og for å forstå samtiden der en utfolder seg?

For å undersøke hvordan alternative sannheter oppstår eller virkelighetsoppfatninger ofte varierer (innenfor og) mellom ulike grupper og generasjoner benytter jeg narrativ teori (Bruner, 1990, 2002; Smith, 2003; Daiute & Lightfoot, 2004; Broch, 2013b, 2016) og

Goffmans rolleteori (1959). Sannhetene og medfølgende virkeligheter er tuftet på de samme konstruksjonsprinsippene og grovt sett bygger unge og eldre historiene de lever etter på samme måte. Historiene knytter an til hovedfortellingene som betyr mest for oss, som for eksempel kan være ideologiske eller religiøse. Historiene vi forteller og tror på er «blodig alvor». De bygger på det vi kaller fakta (steiner er harde, det er mulig å drukne i vann), på håp og fantasi (teknologien vil løse alle problem, pappa er verdens sterkeste mann). Hovedfortellingene eller de viktigste (grand) narrative påvirker de personlige historiene som former våre tanker og atferd (Clair, 2014). Narrativ teori er ikke ensbetydende med analyser av narrativer, deres formelle struktur og grammatiske stil. Narrative som fokuseres på i artikkelen, belyser hvordan mening skapes nedenfra og får styrket eller svekket betydning gjennom samhandling. Dette er de små hverdagslige narrative, som også alltid er relatert til fortelleren og inneholder implisitte eller eksplisitte budskap om moral. Et spørsmål som kan stilles er om teorien er for enkel, for lett å forstå til å oppnå samfunnsvitenskapelig (og politisk gjenklang) tyngde?

VIRKELIGHETEN I ET FUGLEPERSPEKTIV

Jeg begynner med noen små narrativer for å kunne forfølge den påbegynte konstruksjonen av en narrativ om narrative. Hvis en løve kunne snakke, ville vi ikke forstå den, skal Wittgenstein ha sagt en gang, fordi vi ville ikke kjenne den verdenen det store kattedyret lever i. Allikevel, vi kunne dikte en historie om hva løven ville fortelle oss, mange og sammenhengende historier. Min påstand er at de yngste ville fortelle andre historier enn vi som har levd lenge. Det kan til og med hende at noen etter hvert ville tro på historien de diktet opp, tro de forstod løven, forstod løvens verden, også voksne tror på eventyr de oppfatter som realistiske.

Da ornitologen og fugleelskeren Macedo fortalte om den følgende opplevelsen trodde flere av vennene hans at det hadde rablet for ham¹.

For noen dager siden ble jeg nesten påkjørt av en vogn, men reddet meg inn i det som viste seg å være en trang, mørk og forfallen brukthandel. Bak disken satt det en skjeggete mann, som virket like shabby som lokalet og varene han solgte. Mannen så ut til å være like trist og desillusjonert over den tapte fortiden som også preget salgsobjekter i hyller og på disken foran ham. Selv om vareutvalget var banalt, var det allikevel interessant. Her var krukker uten lokk, knapper, brukte og utbrukte sko, en svart skjorte, en utstoppet hund, tøfler, en sprettert, et termometer, stråhatter og pelsluer og mye, mye mer, noe jeg ikke så i mørke kroker og noe har jeg sikkert glemt.

I det jeg skulle til å gå ut igjen la jeg merke til et lite fuglebur som hang ved utgangen. Det så ut til å være like gammelt som alt det andre skrotet i butikken, så jeg antok at det var tomt. Men nei, det var ikke det. En liten kanarifugl hoppet omkring inni buret. Fjærene dens hadde muntre farger, fuglens livlige og ungdommelige sjarme brakte litt forfriskende liv inn i denne samlingen av skrap. Det var som om fuglen hadde tatt med seg sitt opprinnelige livsmot inn i den mørke, dystre butikken. Med en gang jeg så på fuglen begynte den å hoppe opp og ned fra pinne til pinne inne i buret sitt. Den var som en liten solstråle i mør-

1. Novellen som er skrevet av Machado de Assis, er fritt oversatt fra engelsk og sterkt forkortet av meg.

ket, det gjorde meg indignert og fikk meg til å mumle en bitter beklagelse over fuglens triste skjebne. Fra øverste pinnen kvitret fuglen sitt svar.

«Samme hvem du er så er du ikke så lite gal. Jeg er aldri bragt hit av hjerteløse selgere, slike tanker er tulle. Finn deg en som kan helbrede deg min venn....»

«Hva», avbrøt jeg fuglen. Jeg rakk ikke engang å bli forbauset over talegavene dens. «Så det var altså ikke din første eier som solgte deg til denne butikken her? Da var det ikke elendighet eller dovenskap som brakte deg, som en solstråle til denne gravplassen?»

«Jeg vet ikke hva du mener med solskinn eller gravplass. Hvis andre kanarifugler du har møtt benytter det første av de navnene du nevner, er det flott fordi det høres vakkert ut, men jeg er sikker på at du er forvirret.»

«Unnskyld meg, men du kan ikke ha kommet hit ved en tilfeldighet, helt alene. Har mannen bak disken der borte alltid vært eieren din?»

«Eier, hvilken eier? Den mannen der borte er min tjener. Han gir meg mat og vann hver eneste dag, så ofte og så regelmessig at om jeg skulle ha betalt for det ville det blitt dyrt, men kanarifugler betaler ikke sine tjenere. Det er faktisk slik at ettersom verden tilhører kanarifuglene, ville det være idiotisk å betale for det som er i den.»

Jeg ble så forbauset av disse svarene at jeg ikke ante om det var talegavene eller ideene til fuglen, som imponerte meg mest. Språket, til tross for at jeg oppfattet det som menneskelig tale, ble fremført som kvitrende godlyder. Jeg så rundt meg for å avgjøre om jeg var våken. Nei, dette var ingen drøm, gaten utenfor var den samme, butikken var det samme, mørke, triste, støvete stedet. Jeg så at kanarifuglen begynte å bli rastløs, den ventet på at jeg skulle si noe. Jeg spurte om den ikke lengtet etter det uendelige blå luftrommet. «Og hva betyr ordene et endeløst luftrom?», sang fuglen.

Det var da jeg dristet meg til å spørre om hva fuglen syntes om verden: «Hva er din verden?» «Verden», svarte den med en saklig, forskerbevisst, tone, «er en brukthandel med et lite rektangulært bambusbur, som er festet i en snor bundet til en spiker i taket. Kanarifugl er både burets og det omkringliggende rommets herre. Utover dette er alt illusjon og bedrageri.»

Butikkeieren våkner og forteller at han har kjøpt fuglen av en barberer for en tid siden. Macedo kjøper den for å studere denne merkverdige skapningen, som han plasserte på sin altan, i et stort nytt bur med utsikt over hagen, springvannet og blå himmel.

Etter tre uker på verandaen spurte Macedo kanarifuglen hvordan verden ser ut og den svarer at verden er en rimelig stor hage med et springvann i midten, noen blomster, busker og gress, frisk luft, litt blått aller høyest oppe. Kanarifugl, verdens hersker, lever i et romslig bur. Derifra ser herskeren ut over resten av verden, alt annet er illusjon og bedrageri.

Det er bare Macedo som forstår fuglen og kan kommunisere med den. Han skjønner hvor viktig forskningen hans er i kartleggingen av Kanaris liv og kunnskaper. Kanari var alt for ornitologen, her og nå og til og med fremtiden kunne avhenge av forskningsresultatene.

Nå skjer det som ikke måtte hende, Macedo blir syk, tjeneren som mater og steller fuglen, glemmer å holde burdøren lukket og Kanari flyr sin veg. Alle leter, men fuglen er fløyet. De vitenskapelige rapportene kan ikke slutføres.

Macedo forteller videre: «Det var da jeg besøkte en venn som hadde en av de største og flotteste eiendommene i byens utkant, at jeg plutselig hørte en velkjent kvitring». «Hei og god dag, herr Macedo, hvor har du vært hele tiden etter du forsvant?» Der var kanarifug-

glen, den satt på en gren og tittet ned på meg. Det var tydelig at min venn ikke forstod et ord av hva fuglen sa. Han mente opplagt at jeg var blitt gal, men det gav jeg blaffen i, mine venners meninger var uinteressante. Jeg snakket kjærlig til Kanari og ba fuglen om å komme hjem og fortsette våre samtaler i vår felles verden sammensatt av en hage, en fontene, en veranda og et hvitt romslig bur.

«Hvilken hage? Hvilken fontene?»

«Verden, min kjære fugl».

«Hvilken verden? Jeg forstår du ikke har kvittet deg med dine utidige professorale vaner. Verden», konkluderte den høytidelig, «er et uendelig blått rom, med solen aller øverst».

Irritert og ergerlig kommenterte jeg at om jeg skulle tro det som ble sakt, kunne verden være hva som helst – den hadde til og med vært en brukthandel

«En brukthandel», kvitret Kanari muntert, «men finnes det virkelig noe slikt som en brukthandel?»

NÅR VIRKELIGHETEN OG KATEGORIENE VI BENYTTET IKKE PASSER SAMMEN

Det er lang fra oppsiktsvekkende eller nytt at vi er avhengig av kategorier når vi kommuniserer og orienterer oss i verden, både den fysiske og den sosiale (Allport, 1954; Hinton, 2016). Alle benytter vi oss av kategorier som barn, ungdom, tenåringer, voksne og gamle folk – kvinner og menn. Det som puttes inn i kategoriene, er kulturelle ideer, ofte kultur-spesifikke konstruksjoner. Noen kategorier samler en slags avvikere plassert i godt kjente kategorier ved hjelp av medisinske og eller psykiatriske diagnoser. Fysiske og eller psykiske kjennetegn kan hjelpe oss og ekspertene til å plassere personer i de rette kategoriene.

Det ligger et brev fra skolen i postkassen, det er fra min sønn Trygves klasseforstander. Gutten går i andreklasse på barneskolen. Meldingen antyder at han kan trenge psykologisk hjelp og det er ønskelig om mor eller far kan komme til en samtale med klasseforstander og rektor før skolepsykologen igangsetter passende tiltak. Ikke uventet kanskje, hverken Trygves mor eller far ser behovet for psykologhjelp der og da, de har ikke fanget opp de urovekkende signalene. Kan det skyldes en form for foreldrefornektelse (denial) eller undertrykking av ubehagelig innsikt?

Jeg møter en alvorlig klasseforstander og skolens rektor på et litt trangt kontor. Klasseforstanderen begynner med å fortelle at Trygve er en oppvakt gutt, på mange måter høflig, kanskje litt respektløs, men han har flere venner i klassen. Gjennom lengere tid nå har hun og andre lærere allikevel sett at gutten opplagt har et problem det kanskje er viktig å ta tak i før det utvikler seg til noe mer alvorlig. Rektor er taus, men nikker samtykkende, også han er alvorlig. Så sier han at skolen vil jo det beste for Trygve og ønsker familiens samarbeid. Det er helt normalt at barn i denne alderen har fantasi og at de ønsker å imponere litt, men her har det gått for langt.

Det blir stille, nå er det tydeligvis min tur, farens tur til å spille på lag. Jeg vet fortsatt ikke hva problemet er og ber om en konkretisert forklaring. Hjemme har vi ikke oppdaget noen spesielt urovekkende atferd.

«Vel, Trygve synes å plages av et behov for å være bedre enn de andre elevene i klassen. Han skal alltid overgå dem, vite mer og da løper ofte fantasien løpsk med ham.»

Klasseforstanderen sukker, hun ser sliten ut og sier det er ikke lett. «Forleden snakket de om dyr i skogen, og en av guttene i klassen er fra en stor gård i nabolaget. Han fortalte om elgen i skogen og at faren hadde vært på elgjakt i høst. Vel Trygve måtte liksom overgå dette og rakk opp hånden og sa at pappaen hans hadde ikke bare skutt elg, men også bjørn!» Når hun forteller dette ser hun alvorlig på meg og nikker langsomt for å understreke alvorret.

«Vel», sier jeg. «Det stemmer det, jeg har faktisk skutt flere enn en bjørn i Canada.» De to pedagogene virker lett resignerte, men så lyser ansiktet til rektor opp i et smil. «Og du har jaktet sammen med indianere også, det forteller din sønn til alle i klassen.»

Det ble ingen timer med skolepsykologen for Trygve. Lærerne mente guttens fantasi tok urovekkende overhånd, noe som aktiverte deres kunnskaper om behandlingsbehov. De plasserte gutten i kategorien behandlingstrengende, mens de kanskje slet litt med å finne logisk sammenhengende forklaringsmodeller for opplevelsene de hadde med gutten. Pedagogene valgte å overse guttens virkelighetsbeskrivelser som uttrykk for selvframhevelse, ønsketenkning og usunn fantasi. I deres verden fremstod barnets fortellinger som usannsynlige og urealistiske. I beste mening ville de lede barnet inn i deres egen, trygge predikerbare verden. Trygve hadde flere litt urealistiske ideer om hvordan farens bjørnejakt sammen med canadiske indianere foregikk. Bildene han hadde skapt seg, var også preget av barnets fantasi og ønsketenkning, men det er en annen historie.

Vi kategoriserer både den fysiske verden vi lever i og våre sosio-psykologiske omgivelser. Sammen med kategoriseringene følger generaliseringer. Det er nødvendig å få kategoriene til å bidra hensiktsmessig når vi kommuniserer med andre vi deler tilstrekkelig kulturell kunnskap med. Vi trenger også kategorier for å orientere oss i en tidvis kaotisk, men allikevel meningsfylt verden. Denne meningen er det vi selv som skaper, helst i samarbeid med andre gjennom fortalte historier eller narrativer. Generaliseringer og stereotypene vi konstruerer på dette grunnlag, har både positive og negative sider. Individene kan forsvinne fra meningshorisontene. Det er fort gjort å glemme at internaliserte kategorier som for eksempel barn, tenåringer og voksne er kulturelle konstruksjoner, ikke tuftet på biologiske eller psykologiske lovmessigheter. Underkategorier hjelper litt til med å fremheve individuell atferdsvariasjon. Vi snakker om veslevoksne barn, barnslige ungdommer og voksne. Innholdet i alle kategoriene er som allerede fremhevet heller ikke universelt gyldig, men knyttet til spesifikke kulturelle narrativer som binder sammen ideologi, ønsker og håp pluss noe vi kan kalle harde fakta og misforståelser, oftest iblandet en porsjon fantasi. Det hører til narrativenes vesen at vi, unge og eldre, har en tendens til å benekte at våre oppfatninger og fortellinger om verden og virkeligheten inkluderer fantasier, ønsker, håp og moralske vurderinger. Inndelingen mellom kategoriene vi benytter til daglig, kan virke vilkårlig også når vi sporer uenighet om hvor grensene som er lokalisert i historiske perioder, bør trekkes.

Kanari, som vi ble kjent med for litt siden, viser klare trekk som indikerer at den er som et lite barn. Tre trekk som underbygger påstanden er tydelige. Fuglen er historieløs, har ingen aktiv hukommelse i arbeidet med å dikte opp sin verden. Bare de minste barna, som ennå ikke har et klart verbalspråk, er historieløse på en slik måte. Eldre normale personer inkluderer som regel fortiden i de fleste narrativer både om nåtid om fremtid. Spedbarns verden er kulturelt konstruert i det barnet utvikler et gjenkjennelig og personlig selv. Dette selvet er helt og holdent knyttet til de nære kulturelle omgivelsene (Erchak, 1992). Kanari

har ikke et språk folk flest forstår, fuglen kvitrer på en måte som bare den selvpåttatt omsorgsfulle farsfiguren skjønner. Det er ganske vanlig at mennesker i vår kulturkrets både forstår sine babyers ikke verbale uttrykk, behov og ønsker. Husk løven innledningsvis. Enda flere enn de som forstår Afrikas løver, er sikre på at de forstår sine hunder, katter og andre kjæledyrs tanker, følelser og behov. Alle disse forestillingene er igjen utslag av kulturell kunnskap, som kjent oppfattes barns gråt på forskjellige måter i ulike kulturer. På linje med våre vestlige psykodynamiske ideer om de aller minste barna uttrykker Kanari tro på egen omnipotens. Når fuglen tenker mat kommer tjeneren med maten, Kanari er alltid verdens midtpunkt. Om vi vil, kan vi betrakte fuglen også som litt eldre enn jeg har gjort til nå. Til forskjell fra formal logikk som må læres, er narrative ferdigheter bortimot medfødte. Barn sosialiseres så tidlig gjennom både å lytte til og selv lage fortellinger at hverken de eller andre tenker nevneverdig over det (Clair et al., 2014), dersom historiene ikke er altfor vanskelige å akseptere for tilhørerne. Allikevel behøver ikke narrativ logikk å speile formell logikk, slik den undervises ved universitetene.

Trygve likte sikkert å være i sentrum nå og da, også i skoleklassen. Til det trengs en smule kulturell kapital, og for å få kapitalen til å virke må den forvaltes eller rett og slett anvendes der og når den er gyldig. Men en andreklassing tror ikke lengere at hun eller han er omnipotent, den illusjonen brast allerede for flere år siden. Nå er det bare glimt av storhet som er normen, der kan både narrativer om egne meritter, og som vi så andres meritter, gjøre nytten. Seks – syv – åtteåringer har fortsatt den fordel vi over 40 ikke har. Suverent kan de beskrive seg selv på forskjellige måter: «Jeg er populær, jeg spiller fotball, jeg er beskjeden, det er få som digger meg», uten å ha problemer med å konstruere en logisk sammenhengende narrativ identitet. Kravet om logisk konsistens, som er så viktig for voksne i vår kultur, dukker ifølge McAdams (1996 i Hinton, 2016) først opp i ungdomstiden.

Om verden går fremover (blir bedre for flere), er jeg ikke så sikker på, men at sosialt liv er dynamisk og stadig forandrer seg, det tror jeg på. For å holde tritt med forandringene konstruerer samfunnsvitere og andre intellektuelle nye begrep, nye kategorier og nye narrativer som bekrefter de siste påfunns verdi og analytiske nytte.

DEN LITT VANSKELIGE UNGDOMSKATEGORIEN ETTER SISTE TUSENÅRSSKIFTET

Kategoriene ungdom og tenåring er upresise og langt fra universelle i krysskulturell sammenheng. Det lenge siden Mead stilte spørsmålsteget ved vestlige narrativer om ungdommens «nødvendige» psykologiske opprør mot autoriteter som et naturgitt eller allmennmenneskelig fenomen (Mead, 1978). Tenåringskategorien har enda mindre universell gyldighet ettersom den er konstruert på grunnlag av språklig praksis, ikke klare aldersrelaterte skillelinjer eller psykologiske funn (Hinton, 2016). Tenåring dekker færre årsklasser enn om vi følger engelsk eller norsk språktradisjon, hvis vi for eksempel relaterer inndelingen til fransk eller spansk språkpraksis (Hinton, 2016: 152). Allikevel, mye atferd og mange adferdsforventninger har forandret seg i Nord-Amerika og Europa i globaliseringens tidsalder. Ungdom i disse områdene trenger nye ressurser og kompetanse for å bidra effektivt og lykkes i voksenlivet. Overgangsperioden fra ungdom til voksen er generelt sett forlenget gjennom flere år med videregående opplæring og studier, utsatt giftealder og lengere tid før

de unge finner fast arbeid og blir økonomisk selvhjulpne (Zukauskiene, 2016). På bakgrunn av denne utviklingen som omfatter ungdom over store deler av de nevnte områdene foreslår Jeffery Arnett en ny kategori mennesker i moderne livsløp. Han døpte kategorien «emerging adulthood», som jeg heretter drister meg til å kalle «gryende voksendom». Arnett kom frem til kategorien gjennom studier av studenter i USA og definerer gryende voksendom som en utviklingsperiode, en sosial bro mellom ungdom og unge voksne. Dette er en periode unge mellom 18–29 år, som ikke lenger kan regnes som ungdom, men fortsatt heller ikke har oppnådd full anerkjennelse eller status som voksne individer (Arnett, 2000, 2004, som sitert i Zukauskiene, 2016). Den gryende voksendommen deler typiske atferdstrekk både fra ungdomstiden og voksenlivet. Arnett hevder at det er typisk både for ungdom og gryende voksne at de føler seg sånn litt midt imellom, hverken som barn eller voksen, hverken som ungdom eller helt voksen. Det kan stilles spørsmål ved om kategorien gir noen mening eller har et analytisk potensiale utenfor USA. Zukauskiene mener kategorien er generelt innsiktgivende også i europeisk sammenheng når det tas høyde for noen viktige variasjoner mellom regionene hun navngir som Scandinavia, Nord-Europa, Syd-Europa og Øst-Europa. Maria Wångqvist og Ann Frisé (2016) vurderer modellen for svenske forhold. De mener den gir et godt bilde også av nåtidens situasjon i Sverige dersom det korrigeres for betydningen av den nordiske velferdsmodellen, som bidrar til at unge mennesker flytter tidligere ut fra foreldrehjemmet enn ellers i Europa. I tillegg fremhever de at også likestilling mellom kjønnene og seksuell eksperimentering i større grad er kulturelt akseptabelt for denne alderskategorien i Norden enn ellers i USA/Canada og Europa. I den svenske studien forteller intervjupersoner at når de utsetter tidspunktet for å få barn, skyldes det at de ikke føler seg tilstrekkelig modne for oppgaven. Før de får barn ønsker svenske gryende voksne økonomisk trygghet, et romantisk forhold og tid til å fokusere på seg selv. Flere representanter for svensk gryende voksendom uttrykker voksenangst, en tilstand som kjennetegnes av å bli en gjennom kjedelig, uinteressant person. Studien fremhever også at identitetsutvikling står sentralt i den gryende voksendommen (Wångqvist og Frisé, 2016).

Her har vi snust på en ny kategori mennesker, og kan ut ifra forventninger og erfaringene våre konstruere nye narrativer om hvem de er og hvordan de oppfører seg. På samme måte som vi ikke kan klare å ordne verden uten kategorier, trenger vi å generalisere, og forskere og lekfolk anvender nyttige stereotyper. Så la oss ta med ideen om gryende voksendom hjem, eller rettene til et fiskevær i Nord Norge i tidsrommet 2006–2010.

UNGE, PROFESJONELLE FISKERE I NORD-NORGE

Det er sommer ytterst mot havet, en dirrende varm og uvanlig vindstille dag i juli. Det er trangt rundt bordet på terrassen. Her er besøk fra Kvaløya, en fiskeskipper, Stein i begynnelsen av 60-årene med kone sitter her sammen med vertskapet i begynnelsen av 50-årene og to av deres barn, en jente på seksten og broren Petter på 20 år. Petter og faren hans er også skipper på egne sjarker. Petter bor fortsatt hjemme i en liten kjellerleilighet. Han har en datter som har flyttet hjem til moren på en av naboøyene, fire-fem timer med sjark når været er rimelig bra.

Petter var aldri i tvil om hva han skulle bli som voksen. Farfar, en onkel og faren hans er alle fiskere, men han har også en bror som er noen år eldre, bor i eget nabohus med et tre-

årig barn og kone. Han har fast arbeid på land. I været er det to fiskere til på Petters alder og tre litt yngre gutter som også var fast bestemte på å bli fiskere.

Mennene rundt bordet snakker fisk og fiske. Petter (og antropologen) møtte fiskeren fra Kvaløya under vintertorskefisket på Malangsgrunnen noen måneder tidligere og felles minner vekkes til live. Stein skryter av Petter som han mener er en god fisker og ser ut til å behandle mannskapet sitt godt. Petter takker og mener han har god kontroll og har lært seg hva som kreves. «Vi var best av dem det går an å sammenlikne seg med, vi hadde hell og så fikk vi også hjelp av deg til å finne gode sett.» Stein hadde tydeligvis noe han ville si, men det var ikke i forlengelsen av hans hjelpende innsats i vinter. Han ser på faren, men snakker til Petter. «Flere av oss var opptatt av det denne vinteren.» «Du er en drivende god fisker, men må forstå at du innimellom tar for stor risiko når det er dårlig vær». Petter rister på hodet, nei han tror ikke det, han har kontroll og det har da ikke hendt et eneste uhell. Moren til Petter ber sønnen lytte til hva Stein sier. «Du må jo forstå at du ikke bør ta løs når båter mer enn dobbelt så store som deg ikke går ut fordi det er for dårlige forhold», avslutter Stein. «Den som er på sjøen i mye dårlig vær, blir vant til det og tåler mer», svarer Petter (her benytter Petter samme argument som hans onkel og far fremførte samme år under Lofotfisket da de ble kritisert av sambygdingene for å våge seg ut på havet når resten av flåten lå i havn pga. storm) (Broch 2013a:8). Da faren hans sier at han kanskje burde lytte til de som tross alt har mest erfaring, forlater Petter selskapet. Da han kommer tilbake er gjestene gått. Bordet er ryddet, bare faren og antropologen koser seg fortsatt med kaffen.

Petter forteller at han har tenkt over situasjonen sin som fisker. Han trenger en større sjark. Slik det er nå utnytter han ikke sin egen kapasitet. Han mener han har gjort det bra. Sist vinter måtte han allikevel ofte returnere tidlig til land på grunn av sjarkens begrensede lastekapasitet. «Vi var nesten alltid første båt i havn etter dagens sjøvær. Jeg trenger større båt». Selv om faren er stolt av fiskersønnen, prøver han å stagge ham. Ingen kan forutsi fisket. Sesongene og årene varierer og derfor også fiskeprisene. Han husker dårlige tider da det var vanskelig, nesten umulig å finne fisken. Etter en dag på sjøen ble det nesten ikke mer enn til en koking². Han husker tider da det var fisk, store fangster, men ingen kjøpere. «Ta det litt med ro». Han maner sønnen til forsiktighet: «Lån til båt, og torskekvoten du må ha kan være lettere å få enn å betale gjelden tilbake». Petter rister på hodet, overhodet ikke imponert. Han fant informasjonen irrelevant. Han fortalte sin far og antropologen at dette var en annen tid, en annen verden enn den de vokste opp i (Broch, 2012). Petter kjøpte ny (brukt) større sjark året etter.

Petter var 19 år første gangen jeg møtte ham, 23 siste turen jeg var med ham, en intens uke etter blåkveita utenfor Tromsøflaket. Hans selvbiografiske narrativ eller identitetskonstruksjon, som vi fikk noen glimt av over, hadde flere bærebjelker. Det er mulig å hevde det fordi jeg har arbeidet sammen med ham under fiske i flere sesonger, bodd sammen med ham om bord i sjarkene hans og hjemme i underetasjen i foreldrenes hus.

Petter var og er skipper på egen sjark. Han hadde med seg mannskap, noen som var litt eldre enn ham selv, andre som var mer enn dobbelt så gamle, erfarne fiskere gjennom flere tiår. Petter hadde rollemodeller i lokalsamfunnet som hadde staket ut veien til voksenlivet som respektert, til og med anerkjent fisker beundret av unge og eldre øyværingene av begge kjønn

2. Det vil si et måltid for familien.

(Broch, 2013a). Petter selv tjener som rollemodell for gutter som ønsker å bli menn gjennom fiske på egen båt, og i alle fall har tre fulgt etter ham siden jeg avsluttet feltarbeidet i 2010³.

Petter og hans forbilder, som vokste opp i et livskraftig fiskerdominert lokalsamfunn først på 2000-tallet, lurte aldri på yrkesvalg. De «kastet ikke bort tid på videregående formell utdanning», bor hjemme lenge, får barn og gifter seg tidlig. De oppfatter seg selv som godt voksne fra de er nitten-tyve år. I begynnelsen av tyveårene opplever flere unge fiskere at de tåler mer av slitet og krafttakene på havet enn fedre i slutten av førtiårene. Alderdommen kommer tidlig og det gjør også status som voksen med forpliktelser og familieansvar for flere av dem som bor i havgapet. Fiskerlivet er myteomspunnet, og det gir grunnlag for utallige narrativer, kollektive og individuelle, som underbygger hvordan havets helter fant frem i en moderne verden og ble bråfort voksne – i alle fall i egne øyne.

Dette funnet at ungdomstiden i været synes kort om vi spør de unge og at en kategori som gryende voksendom virker meningsløs i den aktuelle sammenhengen, betyr ikke at Arnett, Wångqvist og Frisén tar feil. Der er allerede narrativer vi kjenner om vår egen samtid, om hvordan ungdomstiden er forlenget, ansvarsutsettelse og tid for selvfokusering har blitt sentrale verdier. Pussig nok virker ikke Arnett spesielt opptatt av forandringer i voksenrollene i de industrielle og post industrielle, moderne samfunn. Det er vel en sammenheng her, voksne mennesker er kanskje mer lekne, opptatt av moro, av rettigheter og seg selv enn for, la oss si 60 år siden. Arnett og bidragsyterne til «Emerging Adulthood in a European Context» (Zukauskienė, 2016) har rett. Det er grunnlag for en ny kategori, vi har narrativene som kan bygges videre om hva kategorien inneholder og hvordan livet der arter seg, stereotypene er klare. Det er når forskerne hevder at ungdomstid som et analytisk begrep for studier i USA, Canada og hele Europa ikke er nok, eller en dekkende kategori, jeg må få rope et varsko. Vi kan sikkert finne gryende voksendom som psykososialt fenomen også i Norge. Det kan til og med være et nyttig begrep også her. Om vi derimot har grunnlag for å hevde at gryende voksendom er den kulturelle normen i dagens Norge, er et annet spørsmål. Hvis det skulle være konklusjonen, er det i så fall noe «galt» med dem i øygarden og på landsbygda som ikke har fulgt med i tiden? Er gryende voksendom et urbant fenomen, er det bra, er det mindre bra? Hvordan er gryende voksendom knyttet til sosial klasse? Her trengs det mye forskning om kontekster, nye narrativer og hvordan samfunnsforskernes narrativer kan påvirke samfunn på godt og mindre gode måter. Kategoriene vi benytter og opphører til generelt gyldige fakta, påvirker samfunn og styrer mye av samfunnsutviklingen.

KATEGORIER, NARRATIVER OG MENINGSPRODUKSJON

Det har vært en del faglig debatt om narrativer og historier (narratives and stories) er helt det samme (Lawler, 2008:10). I denne artikkelen har jeg benyttet narrativer, historier og fortellinger om hverandre, fordi begrepene gjør samme nytte i argumentasjonen.

Artikkelen har gitt noen eksempler på hvordan narrativer, eller historier vi forteller om virkeligheten som omgir oss, gir grunnlag til forskjellige typer samfunnsviktige kategorier.

3. Var tilbake under vintertorskefisket, mars 2019. Petter har nok en ny litt større båt og en mann på hans egen alder som fast mannskap.

Felles for narrativene som er gjengitt over, er at fortellerne tror på dem. Historiene representerer ulike bilder av virkeligheten slik den oppfattes av «spedbarnet» og hobbyornitologen, av Trygve og lærerne og av den unge fiskeren og eldre kolleger i Nordland. Vi trenger kategorier når vi kommuniserer. Paradokset er at kategoritenkning fort fører til stereotyping som reduserer den meningspresisjonen kategoriene skulle fremme. Innholdet av velbrukte kategorier som barn, tenåring, ungdom og den nyere merkelappen gryende voksendom kan diskuteres. Betydningen av termene er ikke universell og dekker over enorme forskjeller mellom individene som omfattes av benevningene. Hvordan kategorisering og stereotypiske forestillinger påvirker barn og unges dagligliv er sparsomt undersøkt og burde gjøres til gjenstand for bredt anlagt samfunnsforskning.

Kommunikasjon omfatter selvfølgelig mer enn bruk av eksplisitte eller implisitte kategorier. Statsminister Solberg, Trygve i småskoleklasserommet og den unge fiskeren i Helligvær ønsker og forsøker alle å overbevise tilhørerne om at historiene de forteller er sanne. De gir uttrykk for at de som måtte mene noe annet, tar feil. Slik sett er det en sammenheng mellom falske nyheter og alternative sannheter. Både sosialiseringstrategier, enten de er rettet mot barn eller voksne (Erikson, 1982), og fortalte narrativer er sosiale handlinger som involverer interaksjon på mange nivåer. Kommunikasjon på tvers av generasjoner er like innsiktsgivende som fokus på alderskohorter også når fokuset rettes mot barn og ungdom. Både barn og voksne er strategiske historiefortellere, som tilpasser atferden, hva de gjør og sier, til målsetning og sammenhengen der interaksjonen foregår. Der alternative sannheter møtes oppstår det fort stridigheter om troverdighet. Her styrker sosial posisjon og tilskrevet redelighet argumentenes tyngde. Det er en samhandlingssituasjon som ikke favoriserer barns virkelighetsoppfatninger i konfronterende kommunikasjon med voksne. Artikkelen fremhever forskjellige sosiale arenaer og kontekster for å illustrere hvordan kreative meningskonstruksjoner utvikler seg gjennom historiene som fortelles. Dette er tilfellet enten aktørene er unge, eldre eller gamle. Det er gjennom historiene som fortelles, vi oppdager hvor forskjellige verdener vi lever i, noe er aldersbestemt, noe skyldes idiosynkratiske forestillinger, mer bestemmes av gruppetilhørighet og kulturelle baktepper. Narrative både forener og splitter oss, allikevel finner de fleste frem til mange nok meningsfeller for å få bekreftet en virkelighet det er mulig å enes om.

REFERANSER

- Allport, R.P. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469–480.
- Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teen through the twenties*. New York: Oxford University Press.
- Broch, H. B. (2012). In Times of Change: Cultural Responses to the Natural and Social Environment in Nordland, Norway. I Carothers, C. et al. (Red.) *Fishing People of the North. Cultures, Economies, and Management Responding to Change*, (s. 11–28). Fairbanks: University of Alaska Fairbanks.
- Broch, H. B. (2013a). Social resilience – local responses to changes in social and natural environments. *Maritime Studies*, 12 (6), 1–17.

- Broch, H. B. (2013b). Monkfish Mysteries. A Narrative Analysis of Place-making and Knowledge Production among North Norwegian Fishermen. *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies*, 30 (1), 60–74. DOI: [10.1080/08003831.2013.768055](https://doi.org/10.1080/08003831.2013.768055)
- Broch, H. B. (2016). «Du må ha troen for å lykkes». Tro og praksis blant nordnorske kystfiskere i det 21. århundre. *Tidsskrift for kulturforskning*, 15 (1), 73–90.
- Bruner, J. (1990). *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2002). *Making Stories. Law, Literature, Life*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Clair, R. P. (2014). Narrative Theory and Criticism: An Overview Toward Clusters and Empathy. *Review of Communication*, 14 (1), 1–18. DOI: [10.1080/15358593.2014.925960](https://doi.org/10.1080/15358593.2014.925960)
- Dauite, C. & Lightfoot, C. (Red.) (2004). *Narrative Analysis. Studying the Development of Individuals in Society*. London: Sage.
- Erchak, G. M. (1992). *The Anthropology of Self and Behavior*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Erikson, E. H. (1982). *The Life Cycle Completed*. New York: Norton & Company.
- Goffman, E. (1959 [1956]). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Doubleday Anchor.
- Hinton, P. R. (2016). *The Perception of People. Integrating cognition and culture*. London: Routledge.
- Lawler, S. (2008). *Identity. Sociological Perspectives*. Cambridge: Polity Press.
- Machado de Assis, J. M (2001). A Canary's Ideas. I Hirschberg, S. & Hirschberg, T. (Red.) (4th Edition) *One World, Many Cultures*, (s. 279–284). New York: Longman.
- Mead, M. (1978 [1928]). *Coming of Age in Samoa*. New York: Penguin Books.
- Nabuzoka, D. (2010). Culture's Influence on Psychological Development. I Nabuzoka, D. & Empson J. M. (Red.) *Culture & Psychological Development*, (s. 11–54). New York: Palgrave Macmillan.
- Smith, C. (2003). *Moral, Believing Animals. Human Personhood and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Solberg, E. (2017). *Solberg: Venstresiden snakker ned Norge*. NTB-melding. I *Oppland Arbeiderblad*, 04.01.17, s. 15.
- Svare, K. E. (2017). *Sannhet og løgn*. Kronikk. I *Oppland Arbeiderblad*, 01.03.17, s. 13.
- Zukauskienė, R. (2016). The Experience of Being an Emerging Adult in Europe. I Zukauskienė, R. (Red.) *Emerging Adulthood in a European Context*, (s. 3–16). London: Routledge.
- Wängqvist, M. & Frisén, A. (2016). Swedish emerging adults' sense of identity and perceptions of Adulthood. I Zukauskienė, R. (Red.) *Emerging Adulthood in a European Context*, (s.154–174). London: Routledge.